

Т.Ю. Білоусько, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сталий розвиток сільського господарства є основою дотримання продовольчої безпеки країни та, відповідно, її головним стратегічним орієнтиром. Оцінка економічних передумов сталого розвитку сільського господарства передбачає проведення загального аналізу ефективності функціонування сільськогосподарських виробників. В умовах невизначеності та мінливості економічної ситуації, що обумовлено конкуренцією суб'єктів господарювання і періодичністю прояву криз, ефективне функціонування підприємств сільського господарства можливе за рахунок перш за все, забезпечення належного рівня економічної стійкості. Адже, чим вище стійкість підприємства, тим більше воно не залежить від несподіваної зміни ринкової кон'юнктури і, як наслідок, менше ризик зазнати втрат і збанкрутувати [1]. Забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств пов'язане з певними труднощами. Тим більше, що аграрний сектор України, послаблений роками кризи, потребує для свого відновлення значної кількості ресурсів і зусиль, що мають докладатися на всіх рівнях.

Саме тому вирішення проблеми підвищення економічної стійкості аграрних підприємств, визначення її сутності та процесу формування є актуальним питанням сьогодення.

Формулювання цілей статті. Сьогодні ми спостерігаємо, що, незважаючи на високу актуальність проблеми економічної стійкості підприємств, підхід до розуміння поняття «економічна стійкість» досить часто обмежується рамками фінансових категорій. Фінансово-економічний механізм формування та реалізації економічної стійкості розглядається не систематизовано і фрагментарно. Ще менш авторів приділяють увагу проблемам формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей та специфіки аграрного виробництва. Тому метою статті є детальне вивчення категорії економічної стійкості сільськогосподарських підприємств і чинників, що впливають на її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі питанню економічної стійкості підприємства призначено значну кількість

досліджень. При цьому ми відзначаємо відсутність на сьогодні єдиної загальноприйнятої думки щодо визначення сутності економічної стійкості, його складових та механізму формування.

Основні теоретичні категорії економічної стійкості підприємств досліджені в працях як зарубіжних економістів, так і відомих вітчизняних вчених. Серед них – Р. Брейлі, К. Брігхем, А.С. Барканов, О.Г. Бодров, В.И. Захарченко, Е. Хелферт, О.В. Ареф'єва, Д.М. Городинська, М.Я. Дем'яненко, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, К. Раїцький, П.Т. Саблук та ін. [4-10].

Однак при всій важливості проведених досліджень ряд положень щодо формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств залишаються невизначеними, що потребує їх подальшого дослідження. Зокрема, уточнення потребує визначення сутності категорії економічної стійкості в сільському господарстві та особливостей її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже було зазначено раніше, в сучасній економічній літературі немає єдиного підходу до методики визначення економічної стійкості. Таке становище, на нашу думку, є наслідком відсутності загальноприйнятого поняття економічної стійкості, що, у свою чергу, пов'язано із багатогранністю поняття «стійкість», яке використовується науковцями в різних областях науки (біології, економіці, математиці, механіці, психології, соціології, техніці, фізиці, хімії), пов'язаних з вивченням і функціонуванням складних систем. Економічна стійкість у суспільних системах, на відміну від таких понять, як “стабільність”, “стагнація”, “спокій”, має передбачати гнучке реагування на всі зовнішні й внутрішні впливи для того, щоб не запобігати новим обставинам, властивостям і відносинам, а вміло використовувати їх для постійного відновлення та самовдосконалення. «Економічна стійкість» суб'єктів господарювання є містким і багатогранним соціально-економічним поняттям [2]. Тому дані обставини зумовили певний науковий інтерес до дослідження цієї проблеми.

Взагалі поняття економічної стійкості тісно пов'язане з проблемою обмеженості економічних ресурсів і вперше було вжито після глобальної енергетичної кризи 1973-1979 рр. Саме тоді під економічною стійкістю електрогенеруючого підприємства стали розуміти здатність протистояти загрозі банкрутства. Це пояснює той факт, що більшість учених розглядає лише фінансовий аспект економічної стійкості. Тому, перш ніж визначати основні чинники формування економічної стійкості, проаналізуємо її сутнісний зміст. Розглянемо думку різних авторів з даного питання. При цьому можна простежити два підходи до розуміння досліджуваного

поняття: з точки зору внутрішніх факторів формування та зовнішніх.

Так, О.Н.Фолом'єв вважає, що економічна стійкість підприємства – це економічна категорія, яка характеризує сутність особливого стану господарської системи. Вона синтезує в собі сукупність ряду властивостей як самої системи, так і найважливіших складових її виробничої діяльності [3]. Його підтримує О.В.Медведев, який зазначає, що економічна стійкість підприємства – це рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, який забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення в тривалій перспективі з врахуванням найважливіших зовнішніх та внутрішніх чинників [4]. На залежність економічної стійкості від прибутковості діяльності вказує й А.В.Севастьянов, який відзначає, що економічна стійкість підприємства є віддзеркаленням стабільного перевищення доходів над витратами: шляхом ефективного їх використання, що сприяє безперебійному процесу виробництва і реалізації продукції [5].

Виробнича сільськогосподарська одиниця є відкритою соціально-економічною системою, яка в процесі свого функціонування змушена відповідати на вплив зовнішнього середовища з метою забезпечення подальшого розвитку. З урахуванням постійних змін зовнішнього середовища просте відтворення сільськогосподарського виробництва має бути базою для руху та розвитку, які, за О.Г. Бодровим, і є необхідною умовою існування економічних об'єктів, до числа яких, безумовно, відноситься сільськогосподарське підприємство [6].

На значному впливі зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства акцентує увагу О.В. Зеткіна. Вона зазначає, що стійкість підприємства – це забезпечення його рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів і управління підприємством, стійкого фінансового стану за рахунок поліпшення структури активів, а також стабільного розвитку потужностей підприємства і соціального розвитку колективу при самофінансуванні в умовах динамічного зовнішнього середовища, що розвивається [7]. Цю думку розділяє Ю.С. Цямрюк, яка під економічною стійкістю розуміє рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх факторів [1].

Враховуючи динамізм зовнішнього середовища, дослідники пропонують обов'язково включати інноваційну складову в механізм формування економічної стійкості. Так, В.І.Захарченко розуміє під

економічною стійкістю комплекс властивостей організаційної, інноваційної, логістичної, виробничої, фінансово – кредитної діяльності з врахуванням їх взаємовпливу і взаємозв'язку, і багато що інше [8]. О.С.Барканов в своїх працях підкреслює, що економічну стійкість обумовлює наявність інноваційного потенціалу стійкого розвитку і його ефективне використання для нейтралізації зовнішніх дій і чинників дестабілізації [9].

На пріоритетність стабільного функціонування підприємства наголошують й О.В. Арєф'єва і Д.М. Городянська які вважають, що «економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства» [10, с. 34].

Таким чином, ми можемо сформулювати наступний висновок – підприємство знаходиться в постійному циклічному русі, тому господарська система повинна мати такі елементи, за допомогою яких вона видозмінюється в умовах постійно змінної ринкової ситуації і забезпечує стійкий розвиток. Тому економічна стійкість - це динамічна відповідність основних параметрів стану системи (підприємства) стану зовнішнього та внутрішнього середовища, що забезпечує йому ефективне господарювання в умовах мінливості та невизначеності.

При цьому потрібно зазначити, що не менш важливим аспектом є визначення структури показників економічної стійкості, які забезпечують та характеризують ефективність діяльності підприємства. До цих показників відносять:

- сферу діяльності (ринки збуту та ін.);
- резерви (запаси) і альтернативні джерела доходів;
- персонал, його структура, чисельність, кваліфікація, здатність діяти в критичних ситуаціях і продуктивність таких дій;
- фінансові показники;
- норми керованості;
- міру диверсифікації, а також її відповідність розрахунковим або узятим із статистики значенням;
- ціноутворення;
- виробничі потужності.

Ці показники можна розподілити на ті, що характеризують внутрішню та зовнішню стійкість підприємства. Внутрішня стійкість являє собою такий стан підприємства, при якому забезпечується стабільно високий результат функціонування. В основі її досягнення лежить принцип активного реагування на зміни середовища господарювання.

Зовнішня стійкість обумовлена стабільністю економічного середовища, в рамках якого діє підприємство, досягається відповідною системою управління в масштабах всієї країни, тобто управлінням ззовні.

У забезпеченні економічної стійкості підприємства пріоритетними є саме внутрішні чинники, якими підприємство може управляти. Внутрішні чинники, що впливають на економічну стійкість підприємства можна поділити на чотири групи:

1. Технологічні чинники характеризують технологічний уклад виробництва, забезпечують безперебійність постачання ресурсів для всіх технологічних ланок виробництва тощо.

2. Організаційні чинники визначають стратегію і тактику підприємства, рівень виробничої спеціалізації, ступінь інноваційної та інвестиційної діяльності, ступінь використання людського капіталу, величину гудвілу підприємства, досконалість менеджменту і маркетингу, ділову активність підприємства.

3. Фінансово-економічні чинники визначають обсяг валової і товарної продукції, обсяг виручки від реалізації продукції, витрати на виробництво, постачання засобів виробництва і збут продукції, продуктивність чинників виробництва. Проявляються через фінансові інструменти: ціни і тарифи, кредити, податки, дотації, асигнування з бюджету, страхування, стимулювання праці тощо. Фінансово-економічні чинники вважаються провідними і вирішальними, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є рушійною силою будь-якої економічної системи.

4. Соціальні чинники характеризують соціальний потенціал підприємства і визначають соціальний розвиток підприємства, а саме: демографічну ситуацію, кадрове забезпечення, умови праці, рівень матеріального добробуту працівників, рівень розвитку соціальної інфраструктури тощо [10].

Врахування вказаних чинників дозволяє підприємству створити умови, що сприяють підтримці економічної стійкості на заданому рівні і запобіганню її зниженню в постійно мінливих умовах ринку.

Але, потрібно відмітити, що сільськогосподарське виробництво має свою специфіку, що впливає на стійкість його розвитку. Сільське господарство складається з ряду галузей, що відрізняються природними чинниками, технологією виробництва, необхідним комплексом машин, організацією праці і робочих процесів. Кожній галузі властива своя система організації. Є чинники й умови сільськогосподарського виробництва, які не піддаються дії людини, а визначаються впливом стихійних природних сил. Економічний процес відтворення тісно

переплітається з природним, праця спрямована на використання сил природи, життєвих функцій рослин і тварин, підлеглих своїм біологічним законам. Сільськогосподарське виробництво здійснюється на обширній території при великому різноманітті ґрунтово-кліматичних умов. Продукція аграрних підприємств швидко псується, є малотранспортабельною, тому потрібні особливі умови її заготовки, зберігання, переробки і реалізації. Тому вважаємо за необхідне визначити окрему групу чинників – специфічних, притаманних саме для сільськогосподарських підприємств.

Іншу класифікацію факторів, під впливом яких формується економічна стійкість підприємств можна провести за наступними ознаками:

1. За способом впливу - стабілізуючі (позитивно впливають на рівень економічної стійкості) та дестабілізуючі (негативно впливають на рівень економічної стійкості).

2. За місцем виникнення – внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносять операційні фактори (неефективний маркетинг, недиференційований асортимент продукції, неефективний виробничий менеджмент), інвестиційні фактори (неефективний фондовий портфель, перевитрати інвестованих коштів, неефективний інвестиційний менеджмент), фінансові фактори (неефективна фінансова стратегія, висока вартість капіталу, велика доля позичкового капіталу, ріст дебіторської заборгованості, неефективний фінансовий менеджмент). До зовнішніх відносять загальноекономічні (інфляція, нестабільність податкової системи та законодавства, зниження доходів населення), ринкові (зниження місткості ринку, зниження попиту, нестабільність валютного ринку, ріст пропозиції товарів-субститутів), інші фактори (політична нестабільність, негативні демографічні тенденції, стихійні лиха).

3. За характером дії – прямі та опосередковані.

4. За ступенем обумовленості – об'єктивні (обумовлені процесами, що об'єктивно розвиваються, форс мажорні обставини) та суб'єктивні (створюються свідомо окремими групами людей) [11].

Стійкість становища організації на ринку сьогодні визначається тим, наскільки ефективно вона може задовольняти кінцеві потреби своїх клієнтів, що до речі, дає підстави вважати її основою конкурентоспроможності підприємства. Тобто, стійкість є одним з факторів підвищення ефективності при найменших витратах.

Про критерії оцінки економічної стійкості організації К. Раїцький висловлює таку думку: «доцільно використовувати показники, що відображають результати діяльності. Одним з певних результатів виступає

ефект, абсолютна величина прибутку, а так само для виробничих підприємств контроль собівартості є однією з найважливіших задач»[12].

Керівник підприємства для прийняття оперативних управлінських рішень має бути озброєний інформацією про значення показників ефективності в певний момент часу, та, відповідно, основними показниками стійкості. При цьому особливу увагу необхідно приділяти найбільш чутливим параметрам, оскільки вони більшою мірою схильні до швидких змін. І не варто забувати про те, що інформація повинна оцінюватись якісними характеристиками, такими як: актуальність, достовірність, чіткість, безперервність, надійність, порівнянність тощо.

Показники економічної стійкості – це частина інформації, яка відображає стан всієї системи. Розгляд та аналіз невеликих, але важливих «фрагментів» допомагає краще зрозуміти повну картину. За допомогою показників можна оцінити, у якому напрямку рухається система: вдосконалюється, деградує або ж стагнує. Ці показники стійкості можна розділити на дві групи: показники, що характеризують дії зовнішнього середовища (неконтрольовані); показники внутрішнього стану (контрольовані).

При вирішенні питань досягнення економічної стійкості організації першорядне значення має отримання прибутку, достатнього для розвитку господарсько-фінансової діяльності на основі самофінансування і потім забезпечення її стійкої динаміки з цієї точки відліку.

Загальна стійкість аграрних підприємств в умовах ринку вимагає перш за все стабільного отримання доходу, причому достатнього за своїми розмірами, щоб розплатитися з державою, постачальниками, кредиторами, працівниками тощо. Разом з тим для розвитку підприємства необхідно, щоб після всіх розрахунків і виконання всіх зобов'язань у нього залишався прибуток, який давав би змогу розвивати виробництво, модернізувати його матеріально-технічну базу, покращувати житлово-побутові та культурні умови тощо. Іншими словами, загальна стійкість підприємства передбачає перш за все такий рух грошових потоків, який забезпечує постійне перевищення надходження коштів над витратами.

Відповідно, вказані показники повинні бути позитивними для успішної діяльності та утримання його економічної стійкості. В цьому сенсі стійкість є результатом наявності певного запасу фінансової міцності організації, що сформувався впродовж декількох років і захищає підприємство від різких негативних змін чи дестабілізуючих факторів.

Фінансова стійкість відображає стабільне перевищення доходів над витратами, стан ресурсів, який забезпечує їх ефективне використання в процесі виробництва і реалізації, а також сприяє розширенню та

оновленню. Фінансова стійкість є характерним індикатором економічного стану підприємства. Вона повинна характеризуватися таким станом фінансових ресурсів, які, з одного боку, відповідають умовам ринку, а з іншого – відповідає потребам розвитку підприємства. Організаційно-правова стійкість визначає його функціонування в рамках законодавчого і правового поля та структуру внутрішньої побудови. Виробничо-технологічна стійкість характеризується стабільним ростом виробництва та удосконаленням техніки та технологій [13].

Отже, для забезпечення економічної стійкості підприємств необхідні гнучкість та швидкість реакції на зміни кон'юнктури ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва, висока інвестиційна активність, ліквідність та фінансова стабільність. Тільки це дасть змогу створити динамічно рівноважну цілісну систему, яка б самостійно визначала свій напрямок розвитку у теперішньому і майбутньому.

Висновки. Вивчення існуючих визначень категорії «економічна стійкість» показало, що сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння цього поняття. Економічна стійкість підприємства являє собою забезпечення рентабельної виробничої діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів та управління підприємством, стійкого фінансового стану, стабільного розвитку міцності підприємства і соціального розвитку персоналу в умовах швидкозмінного зовнішнього середовища.

Найбільш прогресивні автори розглядають економічну стійкість як комплексну характеристику здатності підприємства до підтримки його функціонування в умовах конкуренції в довгостроковій перспективі, що становить основу забезпечення стійких конкурентних переваг. Відповідно, досягнення економічної стійкості підприємства можливе лише за умови використання внутрішніх чинників підприємства і своєчасної реакції на зміни зовнішнього середовища.

Отже, ми можемо розуміти під економічною стійкістю підприємства таку динаміку показників, яка забезпечує ефективну, екологічно безпечну роботу сьогодні, а також гарантує її і на майбутнє, враховуючи зміни середовища.

Вважаємо, що для здійснення успішного менеджменту на підприємствах важливо об'єктивно оцінювати економічну стійкість підприємства, тому необхідно визначати й інтегральну оцінку економічної стійкості, що є питанням нашого подальшого дослідження.

Бібліографічний список: 1. Цямрюк Ю.С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу [Електронний ресурс] /

Ю.С. Цямрюк. – Електрон. текстові дані. – Режим доступу: <http://suiai.edu.ua/projects/icmiu-ier/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc>. 2. Чип. О.Л. Проблемы підвищення економічної стійкості аграрних підприємств // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 25-28. 3. Фоломьев А.Н. Устойчивость предприятий в рыночном хозяйстве // Экономика и организация рыночного хозяйства. – М.: Прогресс, 1995. – С.34. 4. Медведев В.А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия / В.А. Медведев. – М.: Академия, 2001. – 267 с. 5. Севастьянов А.В. Методы и механизмы управления интеграционными процессами в промышленности / А.В. Севастьянов. – М.: Дело Лтд, 2004. – 243 с. 6. Бодров О.Г. Экономическая свобода и устойчивость предприятия / О.Г. Бодров. – Казань: Таглитат; Ин-т упр-я, экон. и права, 2000. – 208 с. 7. Зеткина О.В. Об управлении устойчивостью предприятия / О.В. Зеткина. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 134 с. 8. Захарченко В. Экономический механизм устойчивого развития // Бизнес-Информ. – 1998. – № 17-18. – С. 80-83. 9. Барканов А.С. Определение экономической устойчивости строительного предприятия: учеб. пособие / А.С. Барканов. – М.: МГСУ, 2005 – 32 с. 10. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О.В. Ареф'єва, Д.М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 34-38. 11. Добровольська О.В. Забезпечення економічної стійкості розвитку аграрних підприємств // Інвестиції: Практика та досвід. – 2007. – № 18. – С. 23-27. 12. Раїцький К. Сталий розвиток економіки. Тенденції та підходи // Консультант директора. – 2004. – № 17. – С. 23-28. 13. Дем'яненко І.В. Економічна стійкість підприємств та її фінансовий потенціал [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові дані. – Режим доступу: <<http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?p=283>>.

Билоусько Т.Ю. Формирование экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. В статье рассмотрены вопросы сущности понятия экономической устойчивости предприятий. Проанализировано условия и факторы формирования экономической устойчивости, определено особенности ее формирования в сельскохозяйственных предприятиях.

Bilousko T. Formation of economic sustainability agricultural enterprises. Questions of essence conception economic sustainability enterprises have considered in the article. Conditions and factors of formation economic sustainability have analyzed, features of her formation at agricultural enterprises have defined.

